

Cultuur, in de brede zin

18 Voorbij de culturele grenzen

De weg van dialoog en verbinding

22 Op zoek naar de zin van het leven

Waar kunst en wetenschap elkaar raken

26 Cultuur, subcultuur en tegencultuur

Enkele begrippen nader bekeken

28 De ontwikkeling van TikTok

Culturele hoofdstad van de smartphone

30 Het draait allemaal om film

Mijmeringen van een cinefiel

32 Van het onderwijs naar Defensie

Andere werelden, dezelfde mensen

34 Vrouwen in de kunstgeschiedenis

Eerherstel voor een vergeten groep

38 Over niet-confessionele zedenleer

Het leven beschouwen door kunst en cultuur

40 Cultuur is er voor iedereen

Wat is cultuurparticipatie?

43 Doordacht

Een verzameling weetjes en tips

Voorbij de culturele grenzen

De weg van dialoog en verbinding

© Cassette Bleue / Shutterstock.com

Cultuur is meer dan alleen kunstbeleving, het is wat een groep mensen verbindt: waarden, normen, overtuigingen, tradities, gewoonten, kunst en zeker ook levensbeschouwing; het vormt de identiteit van een individu en van een groep

Cultuur is wat mensen met elkaar verbindt en wat zin geeft aan hun leven, en dat zit diep geworteld in onze natuur. Cultuur wordt evenwel misbruikt om groepen mensen tegen elkaar op te zetten. Een overkoepelend humanisme is onmisbaar om als mensen tot interculturele verbinding te komen. De sleutel daartoe is respect en dialoog.

Bert Goossens

Naast de dominante culturen heb je in de samenleving ook diverse subculturen, vaak ontstaan als reactie op: punkers behoren tot zo'n subcultuur, ze zijn met elkaar verbonden en onderscheiden zich van anderen door hun muziek, kledij, levensstijl, interesses ...

© Alejandro Munoz / Shutterstock.com

Identiteit van individu en groep

Bij het woord 'cultuur' denk je misschien spontaan aan een museumexpositie of een theatervoorstelling. Maar cultuur is meer dan alleen kunstbeleving. Cultuur is wat een groep mensen verbindt: waarden, normen, overtuigingen, tradities, gewoonten, kunst en zeker ook levensbeschouwing. Het vormt de identiteit van een individu en van een groep.

Cultuur onderscheidt de mens van andere dieren. Natuurlijk zijn er intelligente diersoorten die complexe gedragingen vertonen die ook van emotionele intelligentie getuigen. Maar cultuurbeleving zoals hierboven omschreven, is alleen voor de mens weggelegd.

In de sociologie wordt cultuur tegenover natuur geplaatst. Natuur verwijst naar alles wat in de fysieke wereld bestaat en niet direct door menselijke activiteit is beïnvloed. Cultuur is het resultaat van menselijke creativiteit en sociale interactie.

Aangeboren of aangeleerd

Of iets is aangeboren of aangeleerd, is al decennialang voorwerp van wetenschappelijk onderzoek. Vaak komt gedrag tot stand als wisselwerking van de twee: een samenspel tussen aangeboren genetische kenmerken en invloeden uit de omgeving.

Dat gaat dan zowel over het gezin waarin je wordt geboren als de vrienden met wie je opgroeit, maar ook over de bredere cultuur. Zowel natuur als cultuur zijn bepalend voor het menselijk gedrag.

In zijn boek *De zelfzuchtige genen* stelt de Britse evolutiebioloog Richard Dawkins dat er naast genen ook zoets als 'memen' bestaat. Een meme kan worden gezien als het culturele equivalent van een gen. Het is een idee, gedachte, gedrag of cultureel kenmerk dat door imitatie of communicatie van persoon tot persoon wordt doorgegeven.

Dawkins meent dat memen net als genen ook kunnen concurreren om te worden gerepliceerd en om zich in de samenleving te verspreiden. Ze kunnen zich aanpassen en evolueren door sociale interactie en culturele transmissie. Voorbeelden van memen zijn mode, religieuze overtuigingen, muziek, slogans en allerlei culturele tradities.

Memen - beter gekend onder de Engelse benaming *memes* - zie je dagelijks op sociale media passeren in de vorm van ludieke beelden en tekstjes. Net als genen die zich gunstig in een populatie verspreiden, kunnen memen die aantrekkelijk zijn of die aansluiten bij de interesse van mensen, zich snel verspreiden en populair worden. Volgens hetzelfde mechanisme worden ook

liedjes, dansjes en challenges gretig gelijkt en gedeeld.

Memes zijn niet altijd onschuldig. Extreme ideeën en complottheorieën gaan online makkelijker viral dan genuanceerde analyses. Dat vertaalt zich vervolgens naar de politieke ruimte waar partijstandpunten uit electorale overwegingen worden aangescherpt en waar compromissen tussen de verschillende fracties minder makkelijk worden gesloten.

Evolutie van culturen

Een ander perspectief op hoe cultuur evolueert, vinden we in het werk van de Amerikaanse geograaf en evolutionair bioloog Jared Diamond. In *Zwaarden, paarden en ziektekiemen* onderzoekt hij de oorzaken van de ongelijkheid tussen verschillende menselijke samenlevingen door de geschiedenis heen.

Diamond stelt dat die ongelijkheid grotendeels te danken is aan de geografische, klimatologische en biologische verschillen die de loop van de geschiedenis hebben beïnvloed. Die factoren hebben een kettingreactie van gebeurtenissen veroorzaakt die sommige samenlevingen hebben bevoordeeld en andere hebben achtergesteld in termen van technologische, politieke en economische ontwikkeling.

In de samenleving van vandaag vallen mensen niet in te delen in één (sub)cultuur zonder meer, elk individu is een complex en uniek snijpunt van verschillende waarden, opvattingen, tradities, voorkeuren ... zo bestaat ook ieders (culturele) identiteit uit meerdere lagen

Met andere woorden, sommige samenlevingen nemen de bovenhand omdat ze het best aan de omstandigheden zijn aangepast en niet omdat de heersende culturen moreel superieur aan andere zouden zijn.

In zijn diverse werken benadrukt Diamond het belang van interdisciplinair onderzoek om de complexe relatie tussen cultuur, milieu en geschiedenis te begrijpen. Cultuur is niet alleen voer voor cultuurwetenschappers, maar ook voor antropologen, historici, geografen, sociologen, filosofen ...

Een vaag begrip

Naast de dominante culturen heb je in een samenleving ook diverse subculturen: groepen die zich onderscheiden door unieke normen, waarden, tradities, taal, kledingstijlen, muziek, gedragingen en interesses. Die groepen ontstaan vaak als reactie op of als afwijking van de overheersende cultuur. Denk aan punkers, hippies, bodybuilders, fans van sciencefiction ...

Subculturen kunnen aan belang winnen en dominante culturen van de troon stoten. De Verlichtingswaarden bijvoorbeeld zijn ontstaan binnen een door de Katholieke Kerk gedomineerde wereld. Vele eeuwen later verdwijnen de aloude katholieke gebruiken

stilaan naar de achtergrond en ontstaan er nieuwe seculiere culturen.

Denken in termen van dominante culturen en subculturen heeft zijn beperkingen.

Cultuur is een dynamisch en organisch concept dat voortdurend verandert en evolueert. Doordat de term zoveel betekenissen dekt, blijft hij ook vaag. Wat bedoelen we precies met een Vlaamse, Spaanse of Amerikaanse cultuur? Niemand twijfelt eraan dat er andere gewoonten, tradities en dergelijke tussen verschillende samenlevingen zijn, maar ze definiëren blijkt een hachelijke zaak die vaak in clichés en veralgemeningen uitmondt.

Bij de lancering van *Het verhaal van Vlaanderen* vroegen critici zich af of die documentaireserie een verborgen agenda had om de Vlaamse identiteit te versterken.

De makers kregen nadien grotendeels lof voor een genuanceerde geschiedschrijving. Toch blijft een dergelijke oefening een delicate kwestie van perspectieven hanteren en keuzes maken, waarbij nuance verloren dreigt te gaan. Een geschiedschrijving van Vlaanderen is onmiskenbaar genesteld binnen een verhaal van België, Europa en de wereld.

Je kan een lokale context nooit volledig begrijpen zonder hem in een werelds perspectief te plaatsen.

Neiging tot hokjesdenken

Als mensen denken we graag in termen van clubjes en hokjes. Het is de manier om de complexe wereld te rationaliseren. Wie praat over cultuur, ontsnapt er niet aan om te generaliseren. Soms op het gevaar af om tot stereotiepe en zelfs racistische uitspraken te komen.

In de samenleving van vandaag vallen mensen niet in te delen in één (sub)cultuur zonder meer. Elk individu is een complex en uniek snijpunt van verschillende waarden, opvattingen, tradities, voorkeuren ... Zo bestaat ook ieders (culturele) identiteit uit meerdere lagen.

We beschouwen cultuur als iets positiefs, iets wat ons tot mens maakt en wat ons met anderen verbindt. Maar bij elke (sub)cultuur ontstaat er naast de *ingroup* ook een *outgroup*. Die termen komen uit de sociale psychologie en worden gebruikt om te verwijzen naar de groepen waartoe individuen zichzelf rekenen, de ingroups, en de groepen waartoe individuen zichzelf niet rekenen, de outgroups.

Wat alle mensen met elkaar verbindt, is het mens-zijn en de menselijkheid, wat Immanuel Kant uitdrukt met de mens als 'doel op zich': dat overkoepelende humanisme moet het kader zijn waarbinnen verschillende culturen, groot en klein, kunnen floreren

Cultuur kan je als een tweesnijdend zwaard beschouwen: het verbindt en verdeelt.

Dat mechanisme speelt op veel verschillende niveaus. Op de speelplaats ontstaan groepjes van jongeren die met elkaar verbonden zijn door een jongerencultuur: bepaalde gedeelde interesses zoals muziek, mode en games, maar ook waarden en opvattingen. Ze zetten zich af tegen oudere generaties én tegen andere groepjes jongeren.

Het ontstaan en bestaan van verschillende clubjes en - breder gezien - culturen hoeft niet problematisch te zijn. Zolang ze maar op een respectvolle manier met elkaar omgaan.

Cultuuroorlog vermijden

Een gezonde democratie heeft behoefte aan culturele diversiteit, in al haar betekenissen. Essentieel is dat individuen en groepen de democratische spelregels aanvaarden: een kader dat door de beginselen van de seculiere rechtsstaat en de universele mensenrechten wordt geschetst.

Het gaat niet alleen om beginselen van juridische aard, maar ook om het aannemen van een gedeeld humanistisch perspectief. Wat alle mensen met elkaar verbindt, is het mens-zijn en de menselijkheid. Het is wat

de Duitse filosoof Immanuel Kant uitdrukt met de mens als 'doel op zich' beschouwen. We mogen anderen niet als middel gebruiken, maar dienen hun intrinsieke waardigheid te respecteren. Dat overkoepelende humanisme moet het kader zijn waarbinnen verschillende culturen, groot en klein, kunnen floreren.

Het vrijzinnig humanisme heeft hier wereldwijd een belangrijke rol in te spelen door, onder andere via interlevensbeschouwelijke dialoog, het belang van die humanistische principes uit te dragen.

We moeten evenwel niet naïef zijn. Het *Freedom of Thought Report* van Humanists International toont jaarlijks aan hoe precair het is gesteld met het vrijdenken in de wereld. België doet het volgens het rapport goed, maar ook bij ons zijn er de nodige aandachtspunten. Die zijn tweeledig van aard.

Populisten en extremisten richten hun pijlen op de humanistische en democratische beginselen. Er wordt gepleit voor 'sterk' leiderschap (lees: minder overleg), de onafhankelijkheid van het gerecht en diverse media wordt voortdurend in vraag gesteld, en een humaan migratie- en asielbeleid wordt stap voor stap geërodeerd.

Een ander aandachtspunt is dat populist en extremisten aansturen op een cultuuroorlog. Ze proberen electoraal te scoren door culturen scherp tegenover elkaar te plaatsen. Vandaag is er bijvoorbeeld een vermeende strijd tegen de 'wokecultuur'.

In *Woke is het nieuwe Marrakech-pact* noemt auteur Tom Lanoye woke 'een spook'. Er bestaat volgens hem niet zoiets als een wokebeweging, maar wel een internationale antiwokecoalitie. Progressieven van allerlei slag worden op een hoop gegooid en krijgen het woke-etiket opgeplakt, waardoor legitieme debatten worden uitgehold.

Uiteraard is het zinvol om over topics als vrijheid van meningsuiting, gender en identiteit, het koloniale verleden, klimaatverandering ... te praten, maar een gepolariseerd containerbegrip als woke kunnen we beter links (of rechts) laten liggen.

Mensen, en de diverse culturen die ze met zich meedragen, kunnen binnen een samenleving alleen verbinding vinden als ze een gedeeld humanisme omarmen en met die attitude in dialoog gaan met elkaar.

Op zoek naar de zin van het leven

Waar kunst en wetenschap elkaar raken

© Shutterstock.com

D

Elke afbeelding is de herschepping van iets wat mensen ooit hebben gezien en belichaamt een manier van kijken: onze waarneming en waardering van die afbeelding hangen af van onze eigen manier van kijken, van waar we - om welke reden ook - oog voor hebben

e zin van ons leven, waar ligt die ook weer? Waar goden ons vroeger antwoorden gaven op wat we niet konden verklaren, steunen we nu op wetenschap en zijn we zelf de zingever van ons leven. In een spiraal van vragen en zoeken, met gigantisch veel keuzemogelijkheden en zonder de collectieve richtlijnen van vroeger. Kerken lopen leeg, artspraktijken zijn overvraagd ... Naast wetenschap zijn er nog kunst en cultuur, ook zij dragen bij aan zingeving en welbevinden.

Karen Moulart

'Shared reading' of 'samen lezen' is een methode waarbij sterke teksten, meestal korte verhalen of gedichten, samen worden gelezen: in groep wordt er over de inhoud gereflecteerd en dat brengt gesprekken op gang, haalt herinneringen naar boven, maakt verbindingen

De kunst het leven te leven

Depressie en burn-out liggen soms op de loer, met het zeurende gevoel van leegte, zich niet lekker voelen, niet goed weten waarheen of waarom ... Of je reist op automatische piloot door het leven tot alles plots anders wordt door het verlies van je gezondheid of een dierbare. Hoe moet het nu verder? En waarom? Vragen over zin en identiteit dringen zich op.

In Europa waren geloof en ideologie lange tijd de steunpilaren van onze zingeving, maar dat jasje zit te strak en de instituten brokelen af. Ze waren wel de grootste, maar lang niet de enige pijlers. In onze seculiere samenleving zijn autonomie en vrije keuze belangrijke individuele en collectieve waarden geworden en een noodzaak om onze eigenheid te vinden. Wij, mensen, hebben daarbij ook een collectief en verbondenheid nodig. Zingeving helpt om te verbinden en om het juiste evenwicht te vinden tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid, tussen onze vrije wil en onze gedetermineerde *condition humaine*.

Margaretha Vasalis, een Nederlandse dichteres en psychiater uit de twintigste eeuw, omschreef de menselijke zingeving treffend als volgt: "Maar wel weven wij vanbinnen onophoudelijk van de dunste, taaiste materie héél precieze doorzichtige webben, waarmee orde geschapen wordt en de chaos tijdelijk en telkens opnieuw

wordt bedwongen en waarin wij datgene vangen dat op zo'n ogenblik misschien zin genoemd kan worden."

Kunst, een manier van kijken

Anders zien, het boek dat kunstenaar en auteur John Berger in 1972 samen met zijn collega's publiceerde na het maken van de befaamde BBC-televisieserie *Ways of Seeing*, begint met de zin: "Zien gaat vooraf aan woorden. Het kind kijkt en herkent voordat het kan praten." De manier waarop we dingen zien, wordt beïnvloed door wat we weten of geloven. Zien gaat steeds vooraf aan woorden. Door te zien, bepalen we onze plaats in de wereld om ons heen.

We verklaren die wereld met woorden, maar nooit kunnen woorden het feit ongedaan maken dat die wereld ons omgeeft. De relatie tussen wat we zien en wat we weten staat nooit vast. Elke avond zien we de zon ondergaan. Terwijl we weten dat de aarde wegdraait van de zon. Maar die wetenschap, die verklaring klopt nooit helemaal met wat wij zien. In zijn surrealistische schilderij *De sleutel der dromen* levert René Magritte commentaar op die altijd aanwezige kloof tussen woorden en zien.

We kijken nooit alleen maar naar één ding, we kijken altijd naar de relatie tussen de dingen en onszelf. Onze blik is steeds actief en in beweging, houdt voortdurend alles in een cirkel rondom ons vast en bepaalt daar-

door wat voor ons op dat moment aanwezig is. Hoe we kijken, is wat we denken. Een afbeelding is de herschepping of reproductie van iets wat mensen ooit hebben gezien. Het is een beeld, of een geheel van beelden, dat is losgemaakt van de plaats en de tijd waarin het voor het eerst werd gezien.

Elke afbeelding belichaamt een manier van kijken, zelfs een foto. Maar onze waarneming en waardering van die afbeelding hangen af van onze eigen manier van kijken, van waar we - om welke reden ook - oog voor hebben. We kunnen alleen in dialoog gaan om uit te leggen hoe we 'iets zien', letterlijk of figuurlijk, en om te proberen te achterhalen hoe de ander 'het ziet'. Een gesprek is een poging om wat we zien onder woorden te brengen en om de wederkerigheid van wat we zien bij elkaar af te toetsen. Dat is ook het geval bij onze andere zintuiglijke waarnemingen van kunst, zoals bij het horen van muziek.

Het zichtbare vroeger en nu

Wij zien de kunst van het verleden tegenwoordig zoals niemand die vroeger zag. We nemen haar zonder meer op een andere manier waar. In de Europese kunst van de vroege renaissance richtte alles zich naar het oog van de toeschouwer, die indrukken waren de realiteit. De zichtbare wereld werd voor de toeschouwer geordend zoals men zich toen voorstelde dat het universum door God was geordend.

Kunst spreekt de taal van emoties, raakt het hart van mensen en laat denkbeelden en betekenisgeving elkaar ontmoeten en beleven, en daarin ligt de kracht van kunst op het vlak van zingeving - getuige de houtskooltekening van Camilo Zambrano

Binnen die opvatting bestaat er geen visuele wederkerigheid, die ontstond pas veel later na de uitvinding van de camera. Het zichtbare kreeg een andere uitdrukking, ook binnen de schilderkunst. Voor de impressionisten werd de zichtbare werkelijkheid vluchtig en was ze voortdurend in verandering. Voor de kubisten was het zichtbare niet langer wat het enkele oog trof, maar de totaliteit van alle mogelijke gezichtspunten rondom het afgebeelde voorwerp of de afgebeelde persoon.

De hele geschiedenis door was de autoriteit van de kunst onlosmakelijk verbonden met het gezag dat haar isoleerde. De moderne reproductietechnieken hebben de autoriteit van de kunst vernietigd en haar verlost. Kunst omgeeft ons sindsdien op dezelfde manier waarop de taal ons omgeeft. Kunst kwam in het volle leven terecht, waar zij uit zichzelf geen macht meer heeft. We moeten wel, meer dan ooit, alert blijven voor het doel waarvoor ze wordt ingezet.

Kunst heeft de tand des tijds doorstaan door mee te evolueren met ons semantisch denken (ons denken over de betekenis of strekking van iets, red.). Daarin ligt de kracht van kunst op het vlak van zingeving, want kunst vult niet zelf in en reikt geen dogmatisch denkkader aan, maar raakt en laat denkbeelden en betekenisgeving elkaar ontmoeten en beleven.

Verhalen geven zin en betekenis

Is het niet fascinerend hoe drie woorden zoals 'er was eens' of 'wist je dat' zoveel verwachting oproepen en ons brein alert maken? In zijn gelijknamige essay *Er was eens: over de mens als vertellende aap* gaat Johan Braeckman, filosoof en hoogleraar wijsbegeerte, in op hoe elk verhaal ons wil verleiden en tracht onze aandacht en focus naar zich toe te zuigen. Verhalen zijn overal waar mensen zijn. Ze koloniseren ons brein, hechten zich met weerhaken aan onze neuronen vast en laten geen enkele kans onbenut om in andere breinen binnen te dringen.

We besteden meer tijd aan het bedenken en vertellen van verhalen dan aan om het even wat. Als ze niet van buitenaf tot ons komen, creëert ons brein ze zelf. Een studie in het wetenschappelijke tijdschrift *Science* toont aan dat we bijna de helft van de tijd dat we wakker zijn, dagdromen. Die mijmeringen gaan over gesprekken die we konden of wilden hebben. Er gebeurt van alles in onze verbeelding dat ons gelukkig maakt, maar evenzeer ongelukkig. We kunnen alternatieve levens bedenken en doen dat ook, dag in dag uit, ons leven lang.

Onze dwangmatige neiging om verhalen te bedenken, waarmee we de werkelijkheid virtueel beoefenen en bezweren, is ontstaan

lang voor we ook maar de geringste kennis van wetenschap hadden. Al denken miljoenen creationisten er anders over. De scheppingsmythen die overal ter wereld zijn bedacht, leren ons - zoals fictie in het algemeen - veel over emoties, macht, familiebanden, ethiek en relaties, maar helemaal niets over de oorsprong van het heelal, de mens of de natuur. Ze geven geen historische realiteit mee, maar hun functie is het creëren van groepsidentiteit en een gemeenschappelijke moraal. Ons vermogen om verhalen te bedenken, en zo zin en betekenis aan de werkelijkheid en ons bestaan te geven, is zo dwingend en creatief dat we liever fabuleren dan in het ongewisse blijven.

Fictie is de middelpuntzoekende kracht op sociaal vlak en zorgt voor verbinding tussen mensen, waardoor die samen sterker staan dan alleen. De moraliserende kracht van verhalen kan extreem nuttig zijn voor een groep, maar bijzonder nefast voor de relatie tussen groepen onderling. Verhalen maken ons tot morele wezens en leren ons waarden en normen aan, laten ons kennismaken met wat onrecht en rechtvaardigheid is, houden ons een spiegel voor omtrent authenticiteit, zuiverheid, respect en waardering. We leven niet van brood alleen, we hebben ook verhalen nodig.

Medische problemen staan nooit los van het totale welbevinden en volgens dokter Tessa Kerre, hematoloog aan het UZ Gent, kunnen kunst en cultuur daarbij een belangrijke rol spelen, en daarom brengt zij muziek, literatuur, beeldende kunsten ... naar het ziekenhuis

De helende kracht van kunst

Kan kunst genezen? Over die vraag buigt dokter Tessa Kerre, hematoloog en bekend van het tv-programma *Topdokters*, zich in haar boek *Kunst op voorschrift: een pleidooi voor de integratie van kunst en cultuur in de zorg*. Daarin zegt ze dat de medische zorg in onze ziekenhuizen steeds beter wordt, maar dat tegelijkertijd het besef groeit dat zorg verder moet gaan. De klinische zorgverleners zijn niet alleen de garagisten van het lichaam, ze moeten ook zorg dragen voor de mens in zijn, haar of hun totaliteit.

Medische problemen staan nooit los van het totale welbevinden - zegt ook dokter Machteld Huber, grondlegger van het gedachtegoed van positieve gezondheid - en volgens professor Kerre kunnen kunst en cultuur daarbij een belangrijke rol spelen. In het UZ Gent ervaart ze dat zorgverleners al warme medische zorgen geven, maar kunst kan nog meer verdiepen en vermenselijken. Ze roept op om ziekenhuizen schoner te maken. Niet in de betekenis van proper en netjes, want hygiënisch zijn ze al, maar in de betekenis van mooi en esthetisch.

Literatuur en kunst kunnen medicatie niet vervangen, wel zijn ze een belangrijk deel van de zorg, omdat ze datgene zijn wat een mens tot mens maakt en net dat dreigt verloren te gaan als je ziek bent. Op zo'n

moment neig je gereduceerd te worden tot die ziekte of dat zieke lichaam. In haar boek geeft dokter Kerre veel voorbeelden van hoe kunst helend kan werken, maar ook hoe de aanwezigheid van kunst de zorgverleners rond de patiënt helpt om naast de persoon ook zijn, haar of hun identiteit te blijven zien.

Zo vertelt ze het verhaal van An, een jonge vrouw met acute leukemie die er helemaal onderdoor ging na een langdurige opname in isolatie. Dokter Kerre wist dat de patiënt cello speelde, en ze ging op zoek en vond Jacob. Hij kwam een cellosuite van Bach aan Ans isolatiekamer spelen en voor het eerst in lange tijd glimlachte ze weer. Een betekenisvol moment voor beide cellisten. Toen An enkele maanden later overleed aan een complicatie van haar stamceltransplantatie, vertelden haar dierbaren nadien in een gesprek dat het celloconcert een van de gelukkigste en meest betekenisvolle momenten in haar laatste maanden was geweest. Het had haar de kracht gegeven om door te gaan. Ook voor Jacob, die cello studeert aan het Brusselse conservatorium, heeft dat moment een nieuwe dimensie aan zijn muziek gegeven.

De kwaliteit van het leven

Tessa Kerre brengt niet alleen muziek en beeldende kunsten naar haar afdeling in het

UZ Gent, zij coördineerde er op de afdelingen hematologie en medische oncologie ook een bijzonder onderzoeksproject met studenten. Het begon in 2018 met een voordracht van Jane Davis, die het concept van 'shared reading' ontwikkelde. 'Shared reading' of 'samen lezen' is een methode waarbij sterke teksten, meestal korte verhalen of gedichten, samen worden gelezen. Er wordt gepauzeerd om in groep over de tekst te reflecteren. Dat brengt gesprekken op gang, haalt herinneringen naar boven, maakt verbindingen.

Samen lezen is een revolutionaire aanpak die iedereen van binnenuit meer mens maakt door 'samen op verhaal te komen' aan de hand van sterke teksten. Samen lezen in de zorg kan leiden tot een humanere en holistische zorgverlening. Het helpt patiënten om de vaak voorkomende lege momenten tijdens ziekenhuisopnamen zinvol in te vullen en om even aan het ziek zijn te ontsnappen.

Kunst spreekt de taal van emoties, raakt het hart van mensen en nodigt op die manier uit tot ander gedrag. Kunst en cultuur dragen bij aan zingeving, zelfvertrouwen en welbevinden, kortom, aan de kwaliteit van het leven.

Cultuur, subcultuur en tegencultuur

Enkele begrippen nader bekeken

© Shutterstock.com

Wanneer gelijkgezinden zich niet in de dominante cultuur kunnen vinden, gaan ze een tegencultuur vormen en soms actief de heersende cultuur bestrijden: zo zijn de hippies onlosmakelijk verbonden met de seksuele, muzikale en sociale revoluties van de jaren zestig en zeventig

C

ultuur met een grote of kleine c, beide zijn uitvindingen van de mens. Cultuur kan leiden tot ongeëvenaarde schoonheid en verbinding, maar evenzeer tot polarisatie en breuklijnen. Dat weerspiegelt zich in het bestaan van dominante culturen, subculturen en tegenculturen. Maar wat houden die begrippen precies in? En hoe verhouden ze zich tot elkaar? Een woordje uitleg.

Jérémy Celen

Popcultuur

Samenlevingen hebben de neiging om bepaalde gebruiken, taal, gewoonten, kleding, muziek, waarden en normen uit te dragen. Dat kan worden omschreven als een cultuur. De cultuur die het breedst wordt aanvaard en door de grootste groep mensen wordt gevolgd, kan men zien als de dominante cultuur. Die dominante cultuur

wordt ook uitgedragen en verspreid door tv-programma's, films, boeken, muziek ... De rode draad binnen die vormen van cultuurverspreiding is het creëren van een vertrouwd gevoel, het aanspreken van zoveel mogelijk mensen binnen dezelfde samenleving, het inspelen op een soort wij-gevoel. Die verzameling van ideeën wordt ook weleens omschreven als pop-

cultuur, wat verwijst naar populaire cultuur, het gemeenschappelijke dat binnen een samenleving wordt aangesproken.

Subcultuur

Binnen de dominante cultuur ontstaan verschillende subculturen. Het gaat om kleinere groepen gelijkgestemden die samenkomen en bepaalde subculturen ontwikkelen.

Ze hebben een aantal aspecten met de dominante cultuur gemeen, maar evenzeer verschillen ze op een aantal punten. Die kunnen per regio anders zijn. Zo is de dominante taal in Vlaanderen het Nederlands, maar zijn er grote verschillen in de dialecten van West-Vlaanderen en Limburg.

Het ontstaan van subculturen gebeurt meestal wanneer een groep mensen zich niet helemaal in de dominante cultuur kan vinden. Dat komt dan tot uiting in de ontwikkeling van eigen symbolen die verschillen van de dominante cultuur. Het kan bijvoorbeeld om muziek, kledingstijl en taalgebruik gaan.

Tegencultuur

Bij tegenculturen gaat het om kleinere groeperingen van gelijkgezinden die actief tegen de dominante cultuur willen ingaan. Met als doel (een element van) de heersende cultuur te veranderen. Het heeft dus meer betrekking op de normen en waarden die volgens de tegencultuur in tegenspraak zijn met haar eigen maatschappijvisie. Soms kunnen die groeperingen tot grote politieke en sociale bewegingen uitgroeien. Voorbeelden daarvan zijn dierenrechtenactivisten die oorspronkelijk in kleinen getale tegen dierenleed opkwamen en na enige tijd tot grote organisaties zijn geëvolueerd, zoals de Belgische drukingsgroep Gaia en de Nederlandse politieke partij Partij voor de Dieren.

Na verloop van tijd kan een succesvolle tegencultuur zelfs deel van de mainstream cultuur worden, doordat de dominante cultuur (aspecten van) de verzoeken aanvaardt en in de samenleving implementeert. De burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten bewerkstelligde dat bijvoorbeeld door na een langdurige strijd en dankzij vreedzame protesten de apartheid afgeschaft te zien worden.

Digitale subculturen

De komst van het internet en de sociale media heeft het ontstaan en voortbestaan van subculturen drastisch gewijzigd. Waar subculturen vroeger eerder regiogebonden waren en zich tegen de dominante lokale cultuur afzetten, zorgt de globalisering er tegenwoordig voor dat subculturen zich vooral virtueel gaan ontwikkelen. Dat houdt ook in dat de schaal waarop de subcultuur

De populariteit van K-pop, een muziekgenre uit Zuid-Korea waarbij boybands centraal staan, explodeerde door de opkomst van sociale media zoals YouTube en X, het vroegere Twitter

zich verspreidt, potentieel veel groter kan zijn, aangezien er mensen van over de hele wereld kunnen aansluiten. Een internetverbinding volstaat om deel te nemen. Subculturen hebben dus de capaciteit om zich snel tot wereldwijde fenomenen te ontwikkelen.

Een voorbeeld daarvan is de opkomst van *Korean popular music*, de K-pop. Dat is een muziekgenre uit Zuid-Korea waarbij boybands - die vaak als *idols* worden omschreven - centraal staan en dat inmiddels miljoenen fans in alle delen van de wereld telt. K-pop bestaat al sinds de jaren negentig van vorige eeuw, maar raakte aan het begin van de jaren tien wereldwijd verspreid via onder meer YouTube en het huidige X (voorheen Twitter). De gigantische aandacht en de commercialisering van het genre zorgden de afgelopen jaren wel voor grote competitiviteit, wat bij enkele artiesten tot zelfdoding leidde. Ook waren er claims van seksueel misbruik en gebrekkige arbeidsomstandigheden, wat voor controverses zorgde. Plastische chirurgie is er zeer gewoon en wordt door delen van de K-popbeweging zelfs aangeprezen.

Soms neemt de K-popbeweging ook wel de vorm van een online tegencultuur aan, zoals wanneer fans van het genre zich in 2020 organiseerden om een bijeenkomst van de toenmalige Amerikaanse president Donald Trump te saboteren. Ze reserveerden massaal tickets en daagden daarna niet op, waardoor de zaal halfleeg bleef. Het was een protestactie om het seksisme van de Republiek aan te kaarten.

Oudere subculturen sterven niet per se uit, maar de noodzaak om zich in de fysieke wereld van de dominante cultuur te onderscheiden, lijkt te zijn afgenomen, net zoals de relevantie daarvan. Verschillende subculturen zijn meer en meer verweven geraakt met de mainstream cultuur. Een voorbeeld is de verkoop van hippiekleding door grote modeketens. Waar de flowerpower in de jaren 1960 een breuk met de heersende cultuur inhield en een alternatieve levensstijl van vrede en liefde voorstond, is de kledingstijl van toen nu een verdienmodel geworden voor modeketens die op jonge consumenten inzetten. Het dragen van een kledingstijl die voorheen met bepaalde principes werd geassocieerd, is niet langer een statement, maar gewoonweg een esthetische keuze geworden.

Verandering

De manier waarop culturen, subculturen en tegenculturen zich met elkaar verhouden, is veranderd door de jaren heen. Veel sub- en tegenculturen die na de Tweede Wereldoorlog ontstonden en specifieke fysieke symbolen vertoonden, werden onderdeel van de dominante cultuur of raakten gecommercialiseerd, bleven in kleinen getale bestaan of verdwenen. De digitale revolutie leidde ertoe dat sub- en tegenculturen zich eerder digitaal en vaak op grotere schaal gaan organiseren. De symboliek van de sub- en tegenculturen wordt niet meer per se fysiek uitgedragen.

De ontwikkeling van TikTok

Culturele hoofdstad van de smartphone

W

TikTok is stilaan aan het evolueren en er ontstaat een enorm divers aanbod aan subculturen: de bekendste is waarschijnlijk BookTok, een virtuele gemeenschap van boekenliefhebbers die met elkaar in interactie gaan

ie denkt dat er op TikTok alleen maar wordt gedanst, heeft de app waarschijnlijk nog nooit geopend. Toegegeven, bij het opstarten van het platform in 2016 kreeg het inderdaad de bijnaam ‘the dance app’, maar dat is ondertussen verleden tijd. TikTok is uitgegroeid tot een eigen wereld met eigen regels, eigen gebruiken en eigen subculturen.

Daphne Siozos

Laten we even een woordassociatiespel spelen. Waar denk je aan bij het woord cultuur? Muziek, musea, kunst en architectuur? Of eerder eten, mensen, landen, geschiedenis en traditie? Allemaal zaken die nauw verbonden zijn met een of andere

interpretatie van cultuur. Welke invulling dan ook, er zijn weinig mensen die spontaan aan TikTok zullen denken bij dat hypothetische spelletje. Toch zullen we hier een klein betoog houden om die app aan je reeks associaties toe te voegen.

Voor jou

TikTok werd sinds zijn opstart in 2016 meer dan 3,5 miljard keer gedownload. Minstens 50 miljoen mensen scrollen dagelijks door de videocontent. Maar het is niet alleen het enorme gebruikersaantal dat hier speelt.

Voor de hoeveelheid tijd die mensen op de app spenderen, spreekt tot de verbeelding. Voor de gemiddelde gebruiker is dat bijna één uur per dag. Makkelijk 240 procent meer dan op andere sociale mediakanalen. Als je even bedenkt dat 50 miljoen mensen dagelijks een uur naar videofilmpjes van maximum drie minuten - maar vaak veel korter - kijken, is het hallucinant hoeveel informatie op het platform rondgaat.

Wel is het niet zo dat iedereen dezelfde video's te zien krijgt. Dagelijks worden er zo'n 34 miljoen korte filmpjes op TikTok gegooit. Dan is het niet meer geloofwaardig dat die allemaal jonge mensen zouden tonen die simpele dansjes op versnelde muziekjes doen. De diversiteit aan content is enorm, maar in principe niet moeilijk te navigeren.

Wanneer je een TikTokaccount aanmaakt, kom je daarna automatisch op de 'For You-page'. Daar vind je alle video's terug waarvan het algoritme denkt dat jij ze leuk zal vinden. De eerste uren of dagen zal je aan het algoritme moeten aanleren wat je ook daadwerkelijk leuk vindt. Wanneer je bepaalde zaken gaat zoeken of steeds hetzelfde soort content liket of deelt, past het algoritme zich aan. Na een tijdje verandert je For You-pagina in een verzameling van jouw interesses. Ze ziet er dan ook bij iedereen helemaal anders uit. Sommige mensen vinden het zelfs wat intiem om hun For You-page aan anderen te laten zien.

Subculturen van alle tijden

Wat nu de For You-page op TikTok is, kan vergeleken worden met de cafés, scholen of sportclubs waar mensen samenkomen. Vroeger, en nu nog steeds eigenlijk, bezochten mensen juist die plaatsen waar gelijkgezinden aanwezig waren. Denk maar aan politiek eerder links- of eerder rechtsgeoriënteerde cafés. In veel gevallen ontstaan daar vriendengroepen of clubs en vormen zich in de bredere maatschappij misschien zelfs subculturen. Het zijn omgevingen, genres, stijlen waarbij mensen met dezelfde interesses of dezelfde mindset zich comfortabel voelen en zich verenigen. Binnen die plekken kunnen zich dan nog meer takken en nichegroepen vormen.

TikTok wordt intussen ook meer en meer als alternatieve zoekmachine gebruikt: ga je bijvoorbeeld verbouwen, dan vind je er allerlei tips en tricks, zowel voor eigenaars als voor huurders

TikTok is stilaan op diezelfde manier aan het evolueren. Ook daar ontstaat een enorm divers aanbod aan subculturen. Zo is 'BookTok' de nieuwe boekenclub, 'FitTok' de hedendaagse fitnessclub en leer je via de hashtag 'MomsofTikTok' alles over hoe je een goede moeder kan zijn. Lid worden van die groepen is gemakkelijker dan ooit: als je de video's fijn vindt en je voelt je lid van de groep, dan ben je simpelweg lid van de groep. Iedereen bepaalt zelf wat zijn, haar of hun interesses zijn.

De bekendste subcultuur op TikTok is waarschijnlijk BookTok. Verschillende auteurs mochten daar al de vruchten van plukken. Colleen Hoover is er een bekend voorbeeld van, maar ook *They Both Die at the End* van Adam Silvera is zo'n succesverhaal. Dat boek werd al in 2017 geschreven, maar werd in 2020 door BookTok opgepikt en belandde plots opnieuw in de bestsellerlijsten. De video's waarin mensen elkaar boeken aanraden, hebben duidelijk een enorme invloed. Meningingen worden zonder verpinken uitgespuwd, scènes worden nagespeeld of nieuwe boeken worden aangeraden onder de noemer 'als je dat leuk vond, lees dan dit'. Op die manier ontstaat een virtuele gemeenschap van boekenliefhebbers die met elkaar in interactie gaan.

Ieder zijn ding

Maar BookTok is zeker geen alleenstaand fenomeen. Er zijn ondertussen duizend-en-een

subculturen op TikTok. Het gaat van tarotkaartlezers via heksen naar skaters en wandelaars. Daarbij zijn er binnen al die subculturen nog specifiekere takken, net zoals je vroeger binnen de punksubcultuur bijvoorbeeld anarchistische punk of streetpunk had. Zo kan je nu onder andere op de verbouwplek van TikTok terecht komen, waar je allerlei tips en tricks terugvindt om je woning op te fleuren. Maar als je huurt, mag je een groot deel van die ideeën niet uitvoeren. Geen nood, er bestaat een tak van verbouw-TikTok waar je alles over *rental friendly* verbouwingen ontdekt.

Er is duidelijk voor elk wat wils en je vindt gelijkgezinden in een sneltempo. Van de miljoenen gebruikers is er sowieso iemand die in hetzelfde superspecifieke onderwerp geïnteresseerd is als jij. En die bereik je heel snel via het sterke algoritme. Ondertussen zijn er ook heel wat mensen die TikTok als alternatieve zoekmachine gebruiken. Op vragen als 'hoe leer ik snel een handstand doen' tot 'hoe speel ik dit liedje op de piano' vind je zeker weten een antwoord.

TikTok heeft heel duidelijk een eigen cultuur ontwikkeld, waarin geleidelijk aan subculturen ontstaan. Dat verschilt in principe weinig van het sociale leven zoals we het al kenden. Alleen is het nu op een heel brede en internationale schaal. Dat kunnen we dan toch cultuur noemen?

Het draait allemaal om film

Mijmeringen van een cinefiel

© Kirtsana Laroque / Shutterstock.com

Film is een vorm van escapisme, een uitweg waarbij we even helemaal in een andere wereld kunnen opgaan - de magische filmwereld van *The Lord of the Rings* bijvoorbeeld - en tegelijk helpt film ons bij het ontwikkelen van een moreel kompas

Elke muziekliefhebber heeft waarschijnlijk wel iets met het nummer *Music* van John Miles, met de legendarische openingszin 'Music Was My First Love'. Muziek als eerste liefde of passie. Wel, dat geldt niet voor mij. Niet dat ik geen muzikfan ben. Er zijn nummers die de minder goede danser in mij naar boven halen en ook filmmuziek kan mij bekoren. Maar mijn grote liefde, naast mijn gezin uiteraard, is film en ik weet nog heel goed welke film mij uit de kast deed komen.

Stijn Derauw

Een duik in het verleden

Het moet in december 2001 geweest zijn, tijdens de wintervakantie. Het jaarlijkse

gezinsuitje naar de bioscoop. Op de heenrit niet wetende wat mij te wachten stond en op de terugrit sprakeloos naar huis. Alsof

de wereld en de tijd even stilstonden. Een film heeft mij helemaal uit het lood geslagen. Nochtans had ik al honderden films gezien

en enkele daarvan zelfs al tientallen keren. Maar nog geen enkele film deed dit met mij. Klinkt raar, maar zo was het. Alsof liefde het overneemt van verliefdheid. Alsof je een bepaalde connectie maakt. Sommige mensen voelen zich verbonden met muziek of een goed boek, ik maak connectie met film.

The Lord of the Rings, bedankt voor alles. Dankzij jou heb ik mezelf durven outen als film liefhebber of cinefiel. Je hebt mij een stukje identiteit gegeven.

In de ban van de film

Voor mij persoonlijk is de trilogie van *The Lord of the Rings* de ultieme filmklassieker en een tijdloos meesterwerk. Het is om diverse redenen de beste filmtrilogie ooit gemaakt. En als ik heel even mag, twintig jaar later zien de films er nog steeds geweldig uit. Je zal ze dan ook in verschillende 'best ofs' van film liefhebbers en gerenommeerde filmexperts terugvinden.

Om te beginnen is het verhaal, gebaseerd op de gelijknamige boeken van J.R.R. Tolkien, enorm episch en meeslepend. De vele personages, geweldig geacteerd trouwens, zijn een voor een boeiend. De effecten en de decors zijn in combinatie met de fantastische soundtrack overweldigend. De film heeft een ziel en een hart, en je merkt aan alles dat er met heel veel liefde en toewijding aan is gewerkt.

Een goede film hoort je te raken. Ik moet eerlijk zijn, het tijdperk na *The Lord of the Rings* heeft nog maar weinig tot geen films van dat soort kaliber voortgebracht en van alle films die ik ondertussen zag, is er nog geen enkele evenwaardig geweest. Een paar films en filmseries doen hun best om in de buurt te komen en dan denk ik aan *Avatar* en diens vervolgfilm, *The Dark Knight*-trilogie, *The Hunger Games*-reeks en een paar standalone films, waaronder *The Last Samurai* en *Gladiator*. De eerste *Avatar* is zelfs de enige film die ik ooit tweemaal op het grote scherm ben gaan kijken, maar dat was dan vooral voor het visuele aspect en omdat het de eerste grote 3D-film was. Ook de veelgeprezen en razend populaire *Star Wars*-serie zal voor altijd een plekje in mijn hart hebben.

Tijdloos en geruststellend

Eigenlijk is het vrij eenvoudig. De beste films zijn die zonder houdbaarheidsdatum. Het is enigszins te vergelijken met de grijs-gedraaide muziekplaatjes van ABBA of Queen. Om er een voorbeeld bij te nemen, *E.T.* is zo'n film. Je mag die al twintig keer gezien hebben, telkens hij op tv verschijnt, plof je neer in de zetel, zet je de volumeknop iets luider en begin je met evenveel zin te kijken alsof het de eerste keer was. En als dat nog niet alles is, zal je steeds opnieuw tranen met tuiten huilen na de laatste scène waarin E.T. afscheid van Elliott neemt.

Iedereen heeft wel zo'n film als *guilty pleasure*. Als je je goed voelde bij een film toen je die voor het eerst zag, bestaat de kans dat je diezelfde film nadien al vaak opnieuw hebt bekeken. Het herbekijken van die film geeft je telkens weer dat fijne gevoel en zorgt ervoor dat je diezelfde, meestal positieve emoties die je ervaart, herbeleeft. Daarnaast brengt dat ook een beetje comfort. De voorspelbaarheid van de film neemt als het ware enige stress weg en werkt geruststellend.

De spiegel van ons leven

We houden allemaal van film en ieder van ons kan zich wel in een bepaald filmgenre vinden, gaande van animatiefilms tot romantische komedies en van biografieën tot griezelfilms. Het ene genre al wat boeiender dan het andere. Films behandelen over het algemeen thema's waarmee we ook in de realiteit te maken hebben, en zo kunnen ze nuttig zijn om bepaalde gebeurtenissen of emoties te verwerken of om ons aan het denken te zetten over onze situatie of omgeving. Films laten ons vanuit verschillende perspectieven naar het leven kijken en kunnen ervoor zorgen dat we de wereld anders gaan zien.

Sommige therapeuten gebruiken zelfs films bij hun behandeling, omdat ze een invloed kunnen hebben op de manier waarop we denken, voelen en omgaan met de ups en downs van het leven. Volgens de Franse filosoof Gilles Deleuze zijn onze hersenen het werkelijke scherm waarop de film zich afspeelt, omdat het kijken naar een film allerlei neurologische processen op gang brengt.

Dat zijn ook processen waarbij je onderzoekt wie je bent.

Veel films en verhalen zijn wat in het Engels *morality tales* heet. Ze gaan over moraliteit, over goed en kwaad, over het goede doen. Het hoofdpersonage staat vaak voor een *mission impossible* of voor een duivels dilemma. De keuzes die personages maken, helpen je als kijker bij het ontwikkelen van een moreel kompas. En dat werkt overigens ook als de personages een verkeerde keuze maken. Tijdens het kijken kruip je even in de huid van de schurk en kan je ervaren hoe het is om een slechte persoon te zijn. Ook dat leert je van alles over moraliteit.

Film, een compleet medium

Van alle media - literatuur, muziek, games ... - is film wat mij betreft het medium dat het meest inspireert en motiveert. Ontegensprekelijk. Film houdt ons bezig, geeft een boost aan onze emotionele en algemene intelligentie, durft ons wakker te schudden, leert ons onszelf en de wereld beter te begrijpen. Films brengen ons aan het lachen, doen ons huilen en nog zoveel meer. Het is het meest complete medium dat er is.

Muziek kan aangenaam zijn, hoewel ik daar het visuele aspect mis. Een goed boek is eveneens fijn, maar vaak zo gedetailleerd dat ik de draad kwijtraak en het als een kwelling aanvoel. De beste games die ik reeds speelde - *The Last of Us*, *Ghost of Tsushima*, *Days Gone* - komen wel aardig in de buurt, ze missen echter net dat vonkje magie.

Film is een vorm van escapisme. Een uitweg waarbij we even helemaal in een andere wereld kunnen opgaan en we ons niet met de problemen van het dagelijkse leven hoeven bezig te houden. Om die reden zijn sciencefiction-, fantasy- en horrorfilms mijn favoriete genres. De betoverende beelden, ook al kunnen die heel duister zijn, werken als een soort ontsnappingsroute. Ik ben niet meteen de grootste reiziger, maar zo'n ticketje heen en terug naar een of andere magische filmwereld maakt veel goed. Laat ons dus met zijn allen dankbaar zijn voor het bestaan van film. *Hasta la vista, baby*.

Van het onderwijs naar Defensie

Andere werelden, dezelfde mensen

Alexandra Rondas, moreel consulent bij Defensie: “Ik tracht zoveel mogelijk betrokkenheid te tonen, ik ga mee op oefening en op buitenlandse opdrachten, ik schuif mee aan in de mess, ik neem af en toe deel aan de sportdrill en ik sta er geregeld voor de vlaggengroet.”

Als je niet langer gelukkig bent op je werk, dan kan je de sprong wagen en op zoek gaan naar iets anders. Alexandra Rondas deed het: na ruim zes jaar als leerkracht niet-confessionele zedenleer werkt ze nu als moreel consulent bij Defensie. Klinkt als een totaal andere wereld? “Niet echt,” aldus Alexandra, “de gelijkenissen zijn groter dan de verschillen.” Alexandra vertelt ons haar verhaal.

Lieve Goemaere

Invloeden tijdens het opgroeien

Ik ben op een toevallige manier in mijn huidige job gerold, en tegelijk ook niet. Ik ben opgegroeid in een vrijzinnig humanistisch nest. Vierendertig jaar geleden vierden mijn ouders mijn geboorte met

een vrijzinnig welkomstfeest in Oostende, best wel uniek in die tijd. Ik heb ook altijd zedenleer gevolgd. En Defensie was mij niet vreemd, want zowel mijn vader als mijn grootvader zaten bij de marine. Ik herinner me nog hoe mijn vader soms

maandenlang op missie was. Dat was niet voor de hand liggend. Na al die tijd zonder hem moesten wij als gezin telkens weer aan zijn aanwezigheid wennen, en ook voor hem was het altijd opnieuw aanpassen.

Dat was een moeilijk aspect, maar ik koester ook veel mooie herinneringen. Hoe wij met ons gezin deel uitmaakten van die grote Defensiegemeenschap, en welk gevoel dat met zich meebracht. Hoe we genoten van de familiedagen op de marinebasis. Ik weet ook nog hoe fier ik op mijn vader was en hoe ik straalde toen hij mij in zijn uniform aan de schoolpoort kwam oppikken. Ik veronderstel dat hij nu ook wel trots op zijn dochter in haar uniform zou zijn, maar helaas heeft hij dat nooit meegemaakt. Hij stierf toen ik zeventien jaar was.

Mooie job in moeilijke context

De moreel consulent van de marine destijds, Annie Van Paemel, kwam in mijn leven na mijn vaders overlijden. Zij verzorgde zijn vrijzinnig humanistische afscheidsplechtigheid met militaire eer, waarvan ik echt onder de indruk was. Het waren zeer bewogen tijden en het is me altijd bijgebleven hoe Annie er voor ons als gezin was. Ik denk dat er daar onbewust een eerste zaadje werd geplant.

Na het secundair onderwijs studeerde ik voor leerkracht niet-confessionele zedenleer en geschiedenis. In de praktijk heb ik alleen maar zedenleer gegeven. Inhoudelijk een pracht van een job, maar de context maakte het me niet gemakkelijk. Ik gaf les in drie scholen, dus moest ik me de hele tijd van hot naar her haasten. Kwam er een leerling na de les in Knokke een probleem aanklaarten, dan kon ik daar niet op ingaan, want ik moest al onderweg naar De Haan of Blankenberge zijn. Terwijl die momenten voor en na de les zo belangrijk zijn. Ook met mijn collega's voelde ik niet altijd evenveel verbinding. Ik zag hen amper.

Het lesgeven op zich deed ik dolgraag, maar ik merkte hoe ik mijn drive verloor. Zoveel uren onderweg en vaak meer met administratie dan met inhoud bezig. Ook de leerplannen voelden dikwijls erg beperkend aan. Ik had wel een vaste benoeming, maar besepte dat de tijd rijp was voor iets anders. De job van moreel consulent bij Defensie schoot weer in mijn gedachten. Ik trok mijn stoute schoenen aan en stuurde een vrije sollicitatie. En wonder boven wonder, een jaar later kon ik beginnen in de kazernes van Burcht, Brasschaat en Lombardsijde, mijn uitvalsbasis.

Verschillend en toch hetzelfde

Een kazerne is natuurlijk een volledig andere werkcontext dan een school. Van een vrouwenwereld naar een mannenwereld. Van een zachte sector naar een hardere omgeving. En het is uiteraard ook geen scoutskamp: veel militairen houden zich beroepshalve bezig met riskante acties in gevaarlijke situaties. Maar toch zie ik het niet als twee verschillende werelden. In het onderwijs ging ik met mensen om en bij Defensie doe ik net hetzelfde.

Ik heb mezelf wel op de kaart moeten zetten. Toen ik me bij een bepaalde batterij voorstelde, reageerde een van de militairen: "Wij hebben jou hier niet nodig, tenzij om eens een koffietje te drinken." Had dat te maken met het feit dat ik een vrouw ben en jong, of omdat ik moreel consulent ben, of omdat ik toen nog nieuw was? Ik weet het niet. Ik werd er echt buitengekeken en als groentje was ik zodanig verbouwereerd dat ik geen weerwerk bood. Tijdens een volgende ontmoeting heb ik bewezen dat ik van geen kleintje vervaard ben en sindsdien heb ik er goede contacten. Ik drink geregeld wel eens een koffie met hen en het grappige is dat er net dan veel wordt gedeeld. Misschien dat ik daar toch nodig ben? *(lacht)*

Ondertussen beginnen alle manschappen mij steeds beter te kennen. Ik ben niet de consulent die vanuit haar kantoor eens naar beneden wuift, maar ik tracht zoveel mogelijk betrokkenheid te tonen. Ik ga mee op oefening en op buitenlandse opdrachten, ik schuif mee aan in de mess, ik neem af en toe deel aan de sportdrill en ik sta er geregeld voor de vlaggengroet. De eerste keer had ik geen flauw idee wat ik precies moest doen en heb ik een mal figuur geslagen, maar het wordt geapprecieerd dat je probeert. En tegen mijn tweede vlaggengroet had ik een spoedcursus gevolgd, wees gerust. *(lacht)*

Taboe op kwetsbaarheid

Ik heb een mooie job met diepgang en echte verbinding, terwijl ik in het onderwijs soms het gevoel had dat ik in eerste instantie een 'gendarme' was die de boel managede en de leerlingen kalm moest houden. Hier kom ik sneller tot de essentie. Wat ik wél ervaar, is dat het taboe op kwetsbaarheid groter is bij

Alexandra Rondas: "Ik probeer mensen te zien zoals ze zijn: niet alleen als de stoere para, maar ook als de gekwetste gescheiden vader die zijn dochter mist."

Defensie dan in de buitenwereld. Zeker militairen in groep gaan snel de stoere kant op. Maar wie bij mij op gesprek komt, stelt zich anders op. En ook in informele individuele contacten is er meer plaats voor authenticiteit en kwetsbaarheid. Omdat je elkaar van mens tot mens spreekt, los van rang of titel.

Ik ben trouwens een van de weinigen in de kazerne die gewoon de voornaam gebruikt - wanneer de setting het toelaat, want er is natuurlijk ook wel een militair protocol. Al mag iedereen mij gewoon Alexandra noemen. Ik ben wie ik ben en ik probeer mensen te zien zoals ze zijn: niet alleen als de stoere para, maar ook als de gekwetste gescheiden vader die zijn dochter mist. Ook als leerkracht zag ik niet de leerling met de grote mond, maar de jongen met al die problemen thuis.

Mijn ervaring uit het onderwijs is bij Defensie al goed van pas gekomen. Zo was ik mee op een zending, toen er onderling wat wrevel ontstond. De commandant vroeg me om dat aan te pakken en toen heb ik casussen ontwikkeld die we in kleine groepjes in een veilige omgeving hebben aangepakt. Leve mijn pedagogische achtergrond. Ach, zoveel verschillen zijn er uiteindelijk niet: we zijn allemaal mensen.

Vrouwen in de kunstgeschiedenis

Eerherstel voor een vergeten groep

© Shutterstock.com

M

Dat vrouwen vooral naakt in een museum te bekijken zijn en niet als kunstenaars, is altijd al zo geweest en is vaak nog steeds het geval; nu er meer en meer vrouwen in de kunstsector aan de slag zijn, is het logisch dat die benadering in vraag wordt gesteld

Moeten vrouwen naakt zijn om in het museum te hangen? Het is een vraag die in 1989 door de kunstcoöperatieve Guerrilla Girls werd gesteld en via posters over heel New York werd verspreid. Het is ook de titel van een boek van Christiane Struyven dat in 2022 verscheen. De vraag lijkt dus, meer dan dertig jaar later, nog steeds relevant. Geschiedenis, en bij uitbreiding ook kunstgeschiedenis, is zelfs nu nog vaak een kwestie van *his story*, eerder dan van *history*. Hoe komt dat toch?

Wendy Serraris

Le déjeuner sur l'herbe, 1863, van Edouard Manet in het Musée d'Orsay: Victorine Meurent, de muze van de schilder, is vooral bekend als naaktmodel; ze was zelf ook een begenadigde kunstschilderes, maar heden ten dage is er amper nog werk van haar terug te vinden

Bekend als muze, niet als kunstenaar

De vraag of vrouwen naakt moeten zijn vooraleer ze in een museum belanden, gaat meteen naar de essentie. Het was destijds een aanklacht van de feministische Guerrilla Girls tegen het feit dat maar vijf procent van de collectie op de afdeling moderne kunst van het Metropolitan Museum of Art in New York door vrouwen was gemaakt, terwijl vijftig procent van de naakten wel vrouwelijke naakten waren. Het lijkt er dan ook op dat vrouwen naakt moeten zijn om legitiem, en dan nog als object, in een museum aanwezig te mogen zijn.

Een van de beroemdste voorbeelden daarvan is misschien wel Victorine Meurent (1844-1927). Zij was de muze van Edouard Manet en is naakt te zien op twee van zijn belangrijke schilderijen, *Le déjeuner sur l'herbe* en *Olympia*. Ze is dan ook vooral om die reden bekend en hangt in wel meer musea naakt, geschilderd door een hele keur aan mannelijke schilders. Zij was echter zelf ook een begenadigde kunstschilderes en heeft zelfs zes keer op de prestigieuze Salon de Paris geëxposeerd - op ogenblikken dat Manet werd geweigerd, onder andere omdat men zijn werken te choquerend vond.

Maar heden ten dage vinden we amper nog werk van Victorine Meurent terug. *Palmzondag*, een schilderij dat ze waarschijnlijk maakte toen ze les volgde bij haar

minnaar, de schilder Alfred Stevens, is een van de weinig overgebleven werken van haar hand. Door de geschiedenis heen heeft Meurent zelfs lang een slechte naam gehad. Het verhaal dat over haar ging, was dat ze een prostituee was die jong is gestorven. Geen van beide is waar, ze was geen prostituee, maar een model en kunstenaar, en ze werd in de tachtig jaar.

Evenwicht in de collectie brengen

Dat vrouwen vooral naakt in een museum te bekijken zijn en niet als kunstenaar, is eigenlijk altijd al zo geweest en zelfs nu is dat op vele plaatsen nog het geval. Een frappant voorbeeld is het Groeningemuseum in Brugge. Er hangt, en dat moet toch ook gezegd, een geweldige collectie Belgische kunst van de middeleeuwen tot de moderne kunststromingen, maar ... geen enkele vrouwelijke schilder. Geen Clara Peeters, Marthe Donas, Jane Graverol of Rachel baes - jawel, zonder hoofdletter, als verzet tegen haar vader.

Het is natuurlijk een realiteit dat het voor musea vaak niet mogelijk is om zomaar even nieuwe werken aan te kopen. Alle begrip voor dat een evenwicht in de collectie brengen, niet eenvoudig is. Maar enige vermelding van onze vrouwelijke Belgische iconen in de kunstgeschiedenis, al is het met uitleg via een pancarte of audiogids, zou toch mogelijk moeten zijn?

Een tegenstrijdigheid in de natuur

Heel lang viel het zelfs niet op dat je weinig informatie over kunstenaressen vond. Kunstkritici waren bijna altijd mannen en die stonden er meestal helemaal niet bij stil dat vrouwen ook wel eens getalenteerde kunstenaressen zouden kunnen zijn. Vrouwen werden als immature wezens beschouwd die hun identiteit ontleenden aan de man bij wie ze hoorden. Zo werd beeldhouwster Camille Claudel, geboren in 1864, door recensent en tijdgenoot Octave Mirbeau omschreven als 'een tegenstrijdigheid in de natuur, een vrouwelijk genie'. Dat zegt veel over de manier waarop er naar vrouwen werd gekeken.

In 1971 begon het voor het eerst te rommelen. Toen schreef de Amerikaanse feministe en kunsthistorica Linda Nochlin het essay *Why Have There Been No Great Women Artists?* Het wordt gezien als een eerste poging tot feministische kunstgeschiedschrijving. Nochlin exploreert de institutionele obstakels die vrouwen ondervonden om het in de kunst te maken. Het essay is overigens integraal op internet te lezen.

Op een gegeven ogenblik heb je dus toch vrouwen, zoals Linda Nochlin - en uiteraard ook wel mannen - die zich de vraag stellen waarom je zo weinig vrouwen aantreft in de kunstgeschiedenis en, daarop aansluitend, in de musea. Daar zijn een aantal redenen voor, die we hier van naderbij gaan bekijken.

Fountain, 1917, gesigneerd met het pseudoniem Richard Mutt, wordt door kunstcritici al een eeuwigheid aan Marcel Duchamp toegeschreven, terwijl een aantal wetenschappers en experts enkele jaren geleden tot het besluit kwam dat het werk van de hand van Elsa von Freytag-Loringhoven is

Weinig kansen op opleiding

In de eerste plaats kregen vrouwen vroeger veel minder de kans om hun talent te ontwikkelen. Ze mochten vaak geen lessen volgen en al helemaal niet bij een onbekende (mannelijke) leraar. Als je als vrouw het geluk had dat iemand uit je naaste omgeving, zoals je vader, broer of echtgenoot, schilder was, dan kon je bij hem in het atelier werken en leren. Als voorbeeld mag hier de Vlaamse Clara Peeters, die een crack in stillevens was, niet ontbreken. Zij werd in 1588 of 1589 geboren in een familie van schilders en ze trouwde ook met een schilder. Maar had je dat voorrecht niet, dan kon je het volgen van les meestal wel vergeten. Dat was zo in de renaissance, in de vijftiende eeuw, en die moraal heeft heel lang standgehouden.

Gelukkig waren er ook wel uitzonderingen. Zo had je in de zestiende eeuw bijvoorbeeld Properzia de' Rossi, een beeldhouwster die van 1490 tot 1530 leefde. Zij groeide op in Bologna, dat op dat ogenblik een progressieve stad was waar vrouwen geëmancipeerd konden leven. Op de universiteit van Bologna, de oudste van Europa trouwens, waren vrouwen al in de dertiende eeuw toegelaten. Ter vergelijking: in België was Emma Leclercq de eerste vrouw die werd aanvaard en ingeschreven aan een

Belgische universiteit, aan de Université Libre de Bruxelles. We schrijven het jaar 1880 en zelfs dan loopt het er geen storm. De eerstvolgende decennia blijven vrouwelijke studenten witte raven. Maar terug naar de' Rossi: ze studeert én werkt als beeldhouwster en misschien nog belangrijker, ze wordt er ook voor betaald.

Geen financiële onafhankelijkheid

Een tweede reden waarom je veel minder vrouwen dan mannen in de kunstgeschiedenis aantreft, is dat vrouwen in vroegere tijden meestal financieel afhankelijk van een man waren, en die man besliste dan vaak dat zijn eega zich met het huishouden diende bezig te houden. Maar voor sommige vrouwen gold dat niet. Zoals zij die geld hadden geërfd en dus alleen konden blijven of konden doen waar ze zin in hadden. Een andere manier om financieel onafhankelijk te zijn, was intreden in een klooster en non worden.

Een voorbeeld daarvan is Plautilla Nelli (1524-1588). Zij deed zelfs meer: ze verbleef in een klooster in Florence en zette daar een werkplaats op uitsluitend voor vrouwelijke kunstenaars. Ze ontwikkelde nieuwe schildertechnieken en leerde jongere generaties om mannen die hun creativiteit zouden proberen te fruiken, te schuwen.

Nelli is trouwens een van de slechts vier vrouwen tussen honderden mannen die door Giorgio Vasari worden geprezen in *De levens van de grootste schilders, beeldhouwers en architecten*. In dat boek brengt hij verslag uit over alle Italiaanse kunstenaars uit zijn tijd, de renaissance, van wie hij vond dat ze ertoe deden. Plautilla Nelli begon als selfmade miniatuurschilderes en maakte uiteindelijk religieuze werken op (erg) groot formaat.

Onvermeld door kunsthistorici

Met andere woorden, er wáren wel degelijk vrouwelijke kunstenaars, ook in de vijftiende en zestiende eeuw. Ze waren weliswaar minder talrijk, maar hadden vaak een uitzonderlijk groot talent. En toch werden ze niet in een kunstcanon opgenomen. Het feit dat kunsthistorici lange tijd vooral mannen waren, speelt daarbij natuurlijk een rol. Zoals eerder gezegd: *history* was vaak *his story*. Door de geschiedenis heen waren er heel wat vrouwen die in hun tijd bekend waren en zelfs geroemd werden om hun werk, maar (kunst)historici vonden het niet nodig om hen te vermelden.

Een behoorlijk schokkend voorbeeld daarvan is Elsa von Freytag-Loringhoven. Zij is de kunstenares die in 1917, onder het mannelijke pseudoniem Richard Mutt, het befaamde kunstwerk *Fountain* inzond

Le marché aux chevaux, 1852-1855, van Rosa Bonheur: haar vader raadde haar aan om haar werken alleen met Bonheur of met zijn volledige naam te ondertekenen, waardoor ze makkelijker te verkopen zouden zijn, maar ze weigerde en ondertekende met Rosa Bonheur

voor een tentoonstelling in New York. We horen het je denken: *Fountain*, is dat niet van Marcel Duchamp? Wel, nee ... Het kunstwerk is door kunstcritici inderdaad aan Marcel Duchamp toegeschreven, maar het was eigenlijk van de hand van Elsa von Freytag-Loringhoven. Duchamp zelf vond het niet nodig om dat misverstand te corrigeren, hij heeft het er wel over gehad in een brief aan zijn zus. Begin deze eeuw werd het werk uitgeroepen tot een van de invloedrijkste kunstwerken uit de twintigste eeuw. Nog steeds wordt het echter vaak hardnekkig met Duchamps naam verbonden, ook al is ondertussen geweten dat het niet van hem is.

Niet onder eigen naam signeren

Een ander aspect dat een rol speelt bij het onbekend blijven van vrouwelijke kunstenaars, is het feit dat de enige plaats waar ze mochten werken meestal het atelier van een andere kunstenaar was, een vader, een broer, een familienvriend ... Het was namelijk de gewoonte dat de werken die het atelier verlieten, door het hoofd van het atelier werden gesigneerd, door een man dus. De naam van de vrouwelijke kunstenaar verdween dan doorgaans tussen de plooiën van de geschiedenis. Ook als kunstwerken samen werden gemaakt, werd vaak alleen de man als maker genoemd. Zo zijn er heel wat beeldhouwwerken door Auguste Rodin

gesigneerd en aan hem toegeschreven die eigenlijk door Camille Claudel zijn gemaakt of in samenwerking met haar.

Sommige kunstenaressen verzetten zich tegen die praktijk. Als voorbeeld daarvan kunnen we Rosa Bonheur (1822-1899) aanhalen. Haar vader en broers waren ook kunstenaar en haar vader raadde haar aan om haar werk met Bonheur te ondertekenen of zelfs met zijn voornaam erbij, om de indruk te wekken dat het van hem was, waardoor het makkelijker te verkopen zou zijn (en ook wel omdat haar werken gewoonweg adembenemend mooi zijn, denken we dan). Maar ze weigerde en ondertekende met Rosa Bonheur - Rosa was het troetelnaampje dat haar overleden moeder altijd voor haar gebruikte.

Er waren ook kunstenaressen die de hele problematiek aan de kaak hebben gesteld, al dan niet met humor. Want ja, nog zo'n misverstand ... Er bestaan wel degelijk vrouwen met humor. Lees je het korte verhaal *Der Maler* van Hannah Höch uit 1920, dan kan je niet anders dan eens smake-lijk lachen. Höch vertelt daarin het relaas van een schilder die in een creatieve crisis belandt als zijn vrouw hem meerdere malen, liefst vier keer in vier jaar tijd, vraagt om de vaat te doen. Hij geeft toe dat de eerste

keer nog enigszins begrijpelijk was, aangezien ze toen van hun kind aan het bevallen was. De keren daarna waren volgens hem hoegenaamd echt niet nodig. Zoals gezegd, lachen geblazen. Maar erg genoeg was dat lange tijd voor heel wat vrouwen de realiteit en was dat de manier waarop mannen redeneerden en naar vrouwen keken.

Tussen de plooiën van de geschiedenis

Ondertussen zijn meer en meer vrouwen in de kunstsector aan de slag. Als kunstenaar, criticus, historicus, museumdirecteur, curator of conservator ... En dan is het logisch dat de vraag wordt gesteld: waar zijn al die vrouwen in de kunsten? En dus komt er langzaam een inhaalbeweging op gang.

Er wordt tussen de plooiën van de kunstgeschiedenis gewroet, gesnuffeld, afgestoft - want dat kunnen we tenslotte goed, nietwaar? - en dan komen die vrouwelijke kunstenaars toch tevoorschijn. Er bestaat inmiddels een ruime verscheidenheid aan boeken, waarin je kleine of grote overzichten van alle belangrijke kunstenaressen vindt en een herschrijving van de kunstgeschiedenis. Wie daarin interesse heeft, vindt dus zeker leesvoer voor de komende maanden of zelfs jaren.

Over niet-confessionele zedenleer

Het leven beschouwen door kunst en cultuur

© Shutterstock.com

Niet-confessionele zedenleer is het vak van de vrijzinnig humanistische levensbeschouwing: vanuit levensbeschouwelijk perspectief kan je cultuur zien als het menselijke vermogen tot zingeving

K

unst en cultuur worden in het vak niet-confessionele zedenleer (ncz) steeds vanuit levensbeschouwelijk perspectief behandeld, ofwel in relatie tot de mens en hoe die zich vanuit zijn, haar of hun levensbeschouwing daartegenover verhoudt. We gaan hier kort in op enkele lesinsteken, om het levensbeschouwelijke uitgangspunt in de lessen ncz duidelijk en concreet te maken, toegepast op de vijf procesdoelen van het leerplan ncz voor het secundair onderwijs.

Christophe Van Waerebeke en Wouter Goemaere

Cultuur geeft zin

Niet-confessionele zedenleer is het vak van de vrijzinnig humanistische levensbeschouwing. Een levensbeschouwing kan je volgens Hans Alma, hoogleraar psychologie, in haar boek *De kunst van samenleven*, nooit los zien van de culturele context. Maar hoe moeten we cultuur in die context begrijpen? Vanuit levensbeschouwelijk perspectief kan je cultuur zien als 'het menselijke vermogen tot zingeving'. Met andere woorden, alles wat 'mensen in staat stelt personen, sociale relaties, objecten, gebeurtenissen, tijd, ruimte en alles wat verder nog wordt waargenomen, te verbinden met betekenissen en woorden om zo een relatie met de werkelijkheid aan te gaan'. Daarbij komt een geheel van kennis, vaardigheden, attitudes, gedrag en symbolen kijken die je als mens verwerft als lid van een bepaalde groep. Laten we even nagaan wat dat voor het thema kunst kan betekenen.

Kunst en autonomie: de autonome kunstbeleving

Uiteraard is ncz geen algemeen vak zoals cultuurbeschouwing. Jongeren groeien op binnen een cultuur van waaruit ze waarden en normen meekrijgen. In de les trachten we die te verbinden met die van het vrijzinnig humanisme. Dat gebeurt door de leerlingen te begeleiden in een groeiproces dat in eerste instantie op autonomie is gericht: hoe zou je immers levensbeschouwelijk kunnen groeien als je niet kan vertrekken van jezelf en je eigen vermogen tot nadenken?

Toegepast op kunst gaan we met de leerlingen bijvoorbeeld in op wat ze zelf mooi of lelijk vinden en op de vraag wanneer kunst aanstootgevend kan zijn. Naast het beschouwelijke wordt aandacht besteed aan de beleving, onder andere door te vragen of ze een verband merken tussen hun gevoel en hun waardering van een kunstwerk. Dat is een van de vele insteken om leerlingen vanuit het eerste procesdoel tot autonoom denken aan te zetten. Waardeoordelen worden onderzocht en niet als louter uitingen van de individuele (intuïtieve) beleving gezien.

Kunst en moreel denken: horen mooi en goed samen?

In de lessen ncz zal je niet zozeer 'leren over kunst', maar wel 'leren door cultuur'. Zonder encyclopedisch te werken kan je leerlingen

een kunstwerk laten maken dat erg lelijk moet zijn. Op die manier heb je een basis voor een filosofisch klasgesprek over begrippen als 'mooi' en 'lelijk' en hoe die de morele connotatie van 'goed' en 'slecht' dragen.

Neem bijvoorbeeld het beeld van de tuinkabouters en je kan samen met de leerlingen waarden zoals conformisme, rechtvaardigheid en vrijheid behandelen. Duik daarvoor in het rijke verleden van de tuinkabouters en bekijk hoe de producenten in de jaren zestig naar lagelonenlanden uitweken, hoe het een goedkoop massaproduct is geworden en hoe een Tuinkaboutersbevrijdingsfront in de jaren negentig de beeldjes uit de tuingavangenissen kwam bevrijden om ze in het bos los te laten. Kunst wordt hier gebruikt om betrokkenheid bij morele thema's uit te lokken en voor het overdenken van ethische vraagstukken.

Kunst en humaniseren: kunst humanistisch verbeeld

Sinds de avant-garde medio negentiende eeuw doet de kunstenaar ook aan maatschappijkritiek. Sommige filosofen verlenen hem, haar of hen dan ook een belangrijke maatschappelijke rol. Willem Elias, filosoof en kunstexpert, ziet een grote opportuniteit om beeldende kunst te gebruiken voor het uitdrukken en beleven van humanistische waarden. Kunst kan aanzetten tot denken om taboes te doorbreken en vastgeroeste waardeoordelen te ontcrachten.

Het zelfde en het andere: humanisme stilstaand verbeeld, een boek van Willem Elias en Ankelen Kindekens met een educatieve dimensie, belicht een dertigtal werken van Vlaamse kunstenaars en is deel van het educatieve aanbod van deMens.nu. De tentoonstelling *Perfect Imperfections* die de huizen van deMens rondreist (met lesmap), is een taboedoorbrekende foto-expo over 'identiteit en zelfliefde'. Uitstekend materiaal ter ondersteuning van de leerkracht ncz die rond het humaniseren van de menselijke relaties en verhoudingen wil werken.

Kunst en verantwoordelijkheid: kan kunst de wereld redden?

Het thema kunst wordt ook ingezet om verantwoordelijkheidszin te ontwikkelen en leerlingen te laten experimenteren en

groeien in het opnemen van een maatschappelijk engagement, in de lijn van de eigen waarden en noden en die van anderen en toekomstige generaties.

Denk bijvoorbeeld aan *Antigone in de Amazone*, het recente toneelstuk van Milo Rau dat zich in Brazilië afspeelt. Het werk encenseert het bloedbad in 1996 tijdens een mars voor landhervorming, waarbij negentien activisten die campagne voor radicale landbouwhervorming en ecologische landbouw voerden, door de Braziliaanse politie werden doodgeschoten. Met een inheemse actrice en actrice en een koor bestaande uit overlevenden wil het stuk een tegenverhaal brengen in het licht van een geschiedenis van verovering, onderwerping en uitbuiting. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld een sensibiliserende actie uitdenken rond aan het stuk gelinkte thema's, en zo het concrete project van Milo Rau mee ondersteunen.

Kunst en zingeving: kunst als bron van betekenis

Schoonheid opzoeken en van daaruit bewuster en verbonden in het leven staan, is sowieso een mooie oefening in zingeving. Voor het thema kunst worden in functie van het procesdoel 'zingeving' werkvormen toegepast en opdrachten voorzien die beroep doen op twee belangrijke, universeel menselijke vermogens: creativiteit en verbeelding, en dat vanuit de erkenning van de transformerende kracht van kunst.

Leerlingen kunnen hun favoriete boek, lied of kunstwerk voorstellen en aangeven wat het voor hen betekent. Dat leidt tot mooie leermomenten over persoonlijke waarden en zingevende beleving van gevoelens en kunstuitingen. Misschien komt de leerling wel tot actieve cultuurparticipatie. En met een beetje geluk en de juiste omkadering vindt die wel aansluiting bij een vrijzinnig cultuurfonds. Of hoe de leerkracht ncz inspireert en tracht in te staan voor het bijbrengen van een humanistische cultuur van een kritisch autonoom en inclusief humaan denken, voelen en handelen.

Cultuur is er voor iedereen

Wat is cultuurparticipatie?

© Shutterstock.com

De Belgische Grondwet bepaalt dat elke persoon het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing heeft: cultuur is geen luxe, maar een basisbehoefte, en culturele armoede leidt tot een verregaandere vorm van uitsluiting dan economische armoede

P

articipatie is het actief meedoen aan de samenleving. Cultuurparticipatie is het daadwerkelijk deelnemen aan kunst en cultuur.

Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat dat, op elke leeftijd, belangrijk is voor je persoonlijke ontwikkeling en creativiteit. Helder, toch, die theorie? Maar is het in de praktijk ook zo vanzelfsprekend voor iederéén om deel te nemen aan welke vorm van cultuur dan ook?

Veerle Magits

Heel wat kinderen en jongeren komen alleen, of vooral, via de school in contact met cultuur in al haar vormen en verscheidenheid: het schoolaanbod dat tal van culturele instellingen en organisaties voorstellen, komt daaraan tegemoet

Fonkelende ogen

Hebben alle mensen in onze samenleving toegang tot cultuur? Mijn gevoel zegt van niet en dat laat me zelden in de steek. In dit geval wordt het zelfs nog versterkt door mijn ervaring als voormalige vrijwilliger bij de Boekenstoet, een voorleesproject in de gemeente waar ik woon en dat in tal van Vlaams-Brabantse gemeenten bestaat. Het is een samenwerking tussen de scholen, de dienst Welzijn van de gemeente en de bibliotheek. Boekenstoet is een project 'voorlezen aan huis', waarbij je als vrijwilliger tijdens het schooljaar, verspreid over een zevental maanden, een aantal keer gaat voorlezen bij anderstalige en/of sociaal kwetsbare kinderen uit de derde kleuterklas en het eerste leerjaar.

Daarnaast neem je je 'voorleesgezin' ook eens mee voor een bezoek aan de plaatselijke bibliotheek. Elk jaar opnieuw fonkelen de ogen van de kinderen bij het zien van al die leuke kinderboeken en gezellig ingerichte leeshoekjes. De grote meerderheid van hen heeft, tot dan, immers nog nooit een voet in een bibliotheek binnengezet. Tot slot ga je samen met je voorleeskindje in het lokale cultureel centrum ook naar één voorstelling, te kiezen uit een voorgeselecteerd aanbod van meestal film-, theater- of dansvoorstellingen. Veel kinderen zien dan voor het eerst, door hun deelname aan het project, een film op het grote scherm.

Een ticket in een Kinepolis-bioscoop kost vandaag de dag al 13,30 euro per volwassene, kinderen betalen één euro minder. Voor een gezin van twee volwassenen en twee kinderen kom je dus, alleen voor de tickets, al gauw uit aan een bedrag van meer dan vijftig euro. Dan heb je nog niets gegeten of gedronken. Dat is geen must, horen we je denken ... Nee, inderdaad, maar wie al eens een uitstap met kinderen maakt, weet wel beter. Reken dus maar dat je voor een bioscoopuitje met z'n vieren minstens rond de 75 euro armer bent. Een bedrag dat niet iedereen zomaar ter beschikking heeft.

Maatschappelijke kwetsbaarheid

Hetzelfde verhaal geldt ook voor een dans- of theatervoorstelling. Heel wat kinderen hebben nog nooit op die zachte fluwelen zetels in een grote theaterzaal gezeten. Daar werd de laatste jaren gelukkig wel enige vooruitgang in geboekt, dankzij het schoolaanbod van de culturele centra. Zo maken zelfs de jongste kleuters al kennis met cultuur. Voor velen een kans die ze anders misschien niet zouden krijgen.

Dat heeft ook de stad Vilvoorde begrepen. Met haar project 'cultuur voor iedereen' wil ze cultuurparticipatie via de scholen stimuleren. Scholen en leerkrachten spelen immers een belangrijke rol als facilitator op het vlak van cultuur. Dat is zeker het geval voor kinderen en jongeren die maatschappelijk kwetsbaar en/of van andere origine zijn.

Het cultuurcentrum van Vilvoorde, cc Het Bolwerk, wil met zijn aanbod en werking alle doelgroepen bereiken en aantrekken. Heel wat kinderen en jongeren komen alleen, of vooral, via de school in contact met theater en cultuur, en het schoolaanbod van het cultuurcentrum komt daaraan tegemoet.

Naar een voorstelling in een cultureel centrum gaan, is helaas ook geen vanzelfsprekende, lees betaalbare, aangelegenheid meer voor iedereen. Daarom werken een aantal steden en gemeenten met een kortingspas voor vrijetijdsactiviteiten. Die pas is bestemd voor mensen met een laag inkomen en geeft 75 procent korting op alle vormen van deelnamegeld. De kortingspas moet wel zelf aangevraagd worden, wat vaak toch een drempel te veel is, en is alleen geldig bij verenigingen en organisaties die zich daarvoor engageren.

Tijdens de vorige editie van het jaarlijkse festival Me/We-time in het cultureel centrum 't Vondel in Halle werden de organisatoren, waaronder ook het huisvandeMens Halle, bijgestaan door een netwerker maatschappelijke kwetsbaarheid van Avanza Halle-Vilvoorde. Daardoor vonden enkele mensen uit kwetsbare groepen hun weg naar het festival en werden er ook twee workshops door mensen uit een kwetsbare groep begeleid. Een geslaagde ondersteuning die zeker een vervolg krijgt.

Participeren aan cultuur kan op verschillende manieren, je kan als toeschouwer deelnemen aan een cultureel aanbod of je kan ook zelf creëren: welke manier je ook verkiest, beide hebben ze een positieve impact op alle aspecten van het leven en het samenleven

Cultuur is een basisbehoefte

Mensen uit kwetsbare groepen kunnen om financiële, lichamelijke, sociale of andere redenen in die situatie beland zijn. Voor de meeste buitenstaanders lijkt deelname aan het culturele leven de laatste zorg van maatschappelijk kwetsbare mensen te zijn. Het wordt door een buitenstaander al te makkelijk beschouwd als een extra dimensie, als een 'luxe' bij wijze van spreken, als iets dat kan worden toegevoegd wanneer de andere basisbehoeften vervuld zijn.

Mensen in kwetsbare groepen ervaren dat echter anders. Culturele armoede beïnvloedt immers alle aspecten van het leven en raakt zelfs aan de essentie ervan. Culturele armoede leidt tot een verregaandere vorm van uitsluiting dan economische armoede.

'Niet willen deelnemen is een keuze, niet kunnen deelnemen is uitsluiting': die vaak voorkomende slagzin in artikels over cultuurparticipatie en culturele armoede, zegt het helemaal.

Recht op culturele ontplooiing

Participeren aan cultuur kan op verschillende manieren: je kan als toeschouwer deelnemen aan een cultureel aanbod, maar je kan ook zelf creëren. Welke manier je ook verkiest, beide hebben ze een positieve impact op persoonlijke ontwikkeling, sociale cohesie, gemeenschapsvorming en zelfdeterminatie, buurtimago en identiteit, verbeelding en visie, gezondheid en welzijn.

In de Belgische Grondwet bepaalt het artikel 23 sinds 1994 onder meer dat cultuur een recht voor iedereen is, dat elke persoon 'het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing' heeft. We zijn ondertussen bijna dertig jaar later en er is duidelijk nog veel werk aan de winkel ... Zeker omdat de groep mensen voor wie deelname aan cultuur een vanzelfsprekendheid is, steeds kleiner wordt.

En dan hebben we het nog niet gehad over het deelnemen aan allerlei leuke zomerkampen, talrijke hobby's, bezichtigingen van musea en tentoonstellingen, bezoeken aan pret- of aquaparken ... maar dat is misschien een andere discussie.

Dromen mag

Wat als ... al die BV's die een zoveelste acte de présence op een zoveelste première van een voorstelling of film geven, hun plek nu eens zouden afstaan aan mensen die de financiële mogelijkheden niet hebben om zelf een ticketje voor die musical, theatervoorstelling of film te kopen? Zou het zoveel moeite kosten om mensen uit kwetsbare groepen een keer uit te nodigen voor een voorstelling, al dan niet een première? En doe er maar meteen de hele glitter en glamour bij, met stylist, make-upartiest en al ... En laat dan ook de influencers die via advertising op hun sociale media een resem gratis producten ontvangen, die ter beschikking stellen van mensen die er de middelen niet voor hebben ...

Of zijn we nu wat te optimistisch? Och ja, dromen mag.

Beeldenstorm

Een aantal lidorganisaties van deMens.nu zet zich in om zoveel mogelijk mensen bij diverse vormen van cultuur te betrekken. Zo ook de vzw Beeldenstorm, die we hier graag in de kijker zetten. Beeldenstorm ligt in Kuregem, een wijk in Anderlecht die tot de armste buurten van Brussel behoort. Er wordt gewerkt aan de democratisering van kunst, via kruisbestuivingen tussen verschillende disciplines, culturen én generaties. Mensen van alle leeftijden krijgen er de kans om aan artistieke activiteiten deel te nemen. Financiën mogen daarbij geen enkele belemmering zijn.

De ateliers zijn altijd op maat van de deelnemers, die eerst de basiskennis onder de knie moeten hebben, waarna ze zichzelf kunnen ontplooiën. De organisatie biedt een laagdrempelige werking aan, maar nooit laag van kwaliteit. Mensen uit kwetsbare groepen worden aangespoord om zich via artistieke werkvormen weerbaar op te stellen. Het helpt hen het hoofd te bieden aan de sociale en maatschappelijke valkuilen die ze in het dagelijkse leven ervaren. Op die manier ondersteunt en versterkt Beeldenstorm de samenleving met zijn artistieke projecten, en dat al gedurende vijfentwintig jaar.

Gezegd

"De waarde van cultuur is het effect ervan op het karakter. Cultuur heeft geen nut, tenzij het veredelen en versterken van dat karakter. De toepassing ervan is voor het leven. Het doel van cultuur is niet schoonheid, maar goedheid."

- William Somerset Maugham, Britse schrijver.

"Des goûts et des couleurs, on ne discute pas" - "Over smaak valt niet te twisten."

- Populair spreekwoord, vertaling van het Latijnse "De gustibus non est disputandum".

"Van al dezen zijn de Belgen de dappersten, omdat ze het verst verwijderd zijn van de cultuur en fijnere beschaving van de *provincia*, naar hen slechts weinig kooplui reizen en zo door hun invoer (van artikelen) aanzetten tot futloze geesten, en ze vlak bij de Germanen zijn, die over de Rijn wonen, met wie ze constant oorlog voeren."

- Julius Caesar, Romeinse veldheer en politicus.

Museum

Het woord 'museum' is afgeleid van het Griekse woord 'mouseion', een plaats gewijd aan de muzen, de godinnen van de kunst en de wetenschap in de Griekse mythologie.

In het oude Griekenland was een mouseion een plek waar geleerden, filosofen en kunstenaars bijeenkwamen om kennis te vergaren, te delen en te bespreken. Vandaag is een museum een openbare instelling die kunst en cultuur behoudt én bevordert.

Welke drie cultuurproducten uit je eigen levenssfeer zou je willen bewaren voor je achterkleinkinderen of voor de volgende generaties?

Debat

Welke plek krijgt cultuur binnen onze samenleving? Hoeveel aandacht moet cultuur en kunst binnen het onderwijscurriculum krijgen? Moet cultuur ontspannen en/of informeren? Bestaat er zoiets als politiek-neutrale kunst? Hoe organiseer je de subsidiëring van kunstenaars en cultuurinstellingen? Zijn er grenzen aan kunst?

Allemaal interessante vragen voor een klasdebat over cultuur in de samenleving.

Tip: in plaats van naar hun eigen mening te polsen, kan je de leerlingen ook vragen om argumenten pro of contra een bepaalde stelling te bedenken.

Uitgelegd

Het woord 'culturo' zie je wel eens opduiken. Die term kan je gebruiken als neutrale aanduiding voor cultuurliefhebbers, zoals theater- en bioscoopbezoekers.

Maar vaak heeft het een negatieve bijklank en is het een spottende aanduiding voor trendy cultuursnobs die hun neus ophalen voor zogenoemde lage cultuur.

Bert Goossens en Christophe Van Waerebeke

Identiteit

Je identiteit wordt door verschillende culturele aspecten bepaald. Volgende vragen zetten je op weg, denk er even over na.

- Welke gewoonten en tradities binnen jouw familie vind jij belangrijk?
- Welke waarden hebben je ouders je meegegeven? Zijn het dezelfde waarden die jij belangrijk vindt?
- Wat betekent het woord 'god' voor jou?
- Wat zegt het werk dat je doet over jezelf?
- Wat doe je graag als ontspanning?
- Wat betekent muziek voor jou?
- Wat zegt je kleding over wie je bent?
- ...

Hoog en laag

Onder de term 'hoge cultuur' vallen de kunstvormen die als verrijnd, intellectueel en veeleisend worden beschouwd. Dat omvat klassieke muziek, literaire werken van grote auteurs, theater, opera, ballet, kunstwerken van bekende kunstenaars ...

Het begrip 'lage cultuur' of populaire cultuur verwijst vaak naar culturele producten die als minder verrijnd en minder intellectueel uitdagend worden bestempeld. Dat omvat onder andere populaire muziek, strips, games, bepaalde genres van film en televisie, amateurkunsten ...

Vind jij dat onderscheid nuttig? Vind je hoge cultuur meer 'waard' dan lage cultuur?

VUBorkest

o.l.v. Jurgen Wayenberg

Multitude

Solist: Evi Hoydonkx (piccolo)

Woord: Yoei Lewijze / Ingrid Vanruten

Overture to The Wreckers | Ethel Smyth

Concerto for Piccolo | Lowell Lieberman

Overture to Candide | Leonard Bernstein

Hoe-Down uit 'Rodeo' | Aaron Copland

Suite uit Disney's Mulan | Jerry Goldsmith

Braveheart | James Horner

Beauty and the Beast | Alan Menken

Bezoek voor info en tickets (vanaf oktober) :
vuborkest.vub.be
concerten@vub.be

Tickets € 18 / € 12

BRUSSEL - zondag 26 november - 15u
AULA VUB Etterbeek, Pleinlaan toegang 13

DIEST - zaterdag 2 december - 20u
CC Diest (Den Amer), Nijverheidslaant 24

ANTWERPEN - zondag 3 december - 15u
De Singel (Blauwe zaal), Desguinlei 25

BREDENE - zaterdag 9 december - 20u
Eventcentrum Staf Versluys, Kapelstraat 76

GENK - zondag 10 december - 16u
CC C-Mine, Wilde Kastanjelaan 11

Met de steun en/of de medewerking van deMens.nu en haar lidorganisaties met i.h.b. Oudstudentenbond VUB, Vermeylenfonds, Willemsfonds, Humanistisch Verbond, Mensen & Wetenschap, Verder VLC's en VOC's, huizenvandeMens, Instellingen Morele Dienstverlening, Diestse Vrijzinnigen, Vrijzinnig Brabant, Vrijzinnig Antwerps Trefpunt, Vrijzinnig Antwerpen, Vrijzinnige Dienst UA, Vrijzinnig Brussel, Vrijzinnig West-Vlaanderen, VC De Fakkelt, Genkse Humanisten, Vrijzinnig Limburg, Oudstudentenbond VUB, Erasmushogeschool Brussel, UZ Brussel, Dienst Cultuur VUB, Vriendenkring Personeel VUB / EhB / UZ Brussel.

VRIJE
UNIVERSITEIT
BRUSSEL

Doe een gift en garandeer het voortbestaan
van VUBorkest! Op rekeningnr. VUB
BE51 0013 6779 3562
met als mededeling
'GIFT37'